

ביקורת

צילום: אי.פי

מלחמת עולם בלתי נמנעת. נשיא ארה"ב וסין בפתיחת אולימפיאדת בייג'ין

העתיד כבר כאן

ניחוש העתיד אינו עוד נחלתם של חוזים-הזוים. חקר העתיד הפך לכלי משמעותי בידי מקבלי החלטות. ספר חדש מציע לקהל הישראלי הצצה לעתידו

צופן העתיד

דוד פסיג

ידיעות ספרים, 2008, 548 עמ'

אלי אשד

אז בילדותי קראתי סדרה בשם "הרפתקאותיו של קפטן יונג", ספרי מדע בדיוני לנוער שכתב המחזאי אלי שגיא (הידוע יותר כמחבר המחזה "אמי הגרילית"), שהופיעו בראשית שנות השישים. הם תיארו לקוראים הצעירים והמרותקים את העולם העתידני בדמיונו כפי שיהיה בשנת 2008.

הקוראים למדו שבשנת 2008 ספינות חלל יצאו למרחק, לנוגה ולירחי צדק וייאבקו בגזעי חיזורים מרושעים. מהערות אגביות בספרים אפשר היה להסיק שבאותו עתיד רחוק מתקיים שלום בין אזרחי העולם, ובכלל זה ישראלים וערבים. הטכנולוגיות של העתיד בשנת 2008 כללו בין היתר מחשבים ענקיים ואקדחי לייזר. אך הנה, שנת 2008 הגיעה והעולם קצת שונה מכפי שציפיתי בעקבות אותה סדרה. אין שלום בין יהודים וערבים, וגם אין עדיין טיסות מאוישות לכוכבי הלכת. בינתיים, מנוחתם של האזרחים מוטרדת יותר מטורריסטים אסלאמיים מאשר מחיזורים מכוכב צדק, והמחשבים אינם ענקיים, הם זעירים. אבל לפחות יש לנו אקדחי לייזר שבהם משתמשים מדי פעם שוטרים.

ואיך נראה היום, בשנת 2008, עתיד העולם? כמדומה שיותר מפיחד מאי-פעם. עובדה היא שהיום נכתבים פחות ספרי עתידנות מאשר בשנות השישים. ייתכן שהסיבה לכך נעוצה בנטייה לתאר את עתיד העולם – הסובל מהתחממות כדור הארץ – בצבעים קודרים ביותר. לקורא הממוצע יש מספיק צרות ועומס חששות בחיי היומיום, והוא מעדיף שלא להיבהל עוד יותר כאשר יקרא על העתיד לבוא עליו ועל נכדיו. כך הדבר גם לגבי מדינת ישראל – בכל מקום ניכרת מגמה פסימית מובהקת המדברת על חיסולה הצפוי של המדינה כעובדה מוגמרת וברורה לכל. כאשר עיתון 'הארץ' פרסם לאחרונה כתבה על רומן חדש של הפובליציסט גדעון סאמט, שבסך הכל עוסק בשבר

איתי ובחיי משפחה, טרח הכותב להעיר שהספר הוא מטפורה למדינת ישראל העומדת להיחרב בקרוב. כאשר מאיר שניצר כותב ביקורת על סרט של משה מזרחי, חזקה עליו שיציין כמובן מאליו שהסרט מתאר את ימיה האחרונים של מדינת ישראל. אין היום בישראל ספרים רבים המנסים לחזות את עתידה. ואולי ככלות הכל בכל זאת צפוי לעתיד למדינת ישראל?

העתידן ד"ר דוד פסיג מנסה למלא את המשימה הזאת. פסיג הוא אחד העתידנים הבודדים המלמדים את מקצוע העתידנות באקדמיה. מהי אותה "עתידנות"? או למצער, מה ההבדל בינה לבין תחומים אחרים שאינם אקדמיים כמו אסטרונומיה או קריאה בקפה או בקלפי הטארוט? אין כמובן כל קשר לתחומים הפופולריים האלה. על פי הגדרתו של פסיג, "באופן כללי מבקש התחום לשקף את התהליכים שבהם התמורות של ההווה הופכות להיות המציאות של המחר. מאמץ זה כולל ניסיונות לנתח את המקורות, והסיבות המעצבים את הגורמים היציבים הקיימים במערכות ואת התהפוכות שבהן, וכך לראות את הנולד ולשרטט עתידים אלטרנטיביים... התחום ממפה ומציג מנקודת מבט רב-תחומית את מה שההווה יכול להפוך להיות" (עמ' 46-47).

יכול, אבל בהחלט לא חייב להיות. למרות שהעתידנות היא מקצוע אקדמי מכובד ותחום דעת מוכר בחו"ל מזה עשרות שנים, הרי לא כך המצב הוא בישראל. במשך שנים נתקל פסיג, בעל תואר שלישי בחקר העתיד, בקשיים למצוא משרה באקדמיה, עד שאוניברסיטת בר-אילן נאותה לקבלו לשורותיה. נראה שבמדינת ישראל רוב האנשים מעדיפים להתמודד עם בעיות ההווה או לכל היותר עם בעיות העתיד הקרוב מאוד. קשה אכן היום להאמין שמדינה כזאת הוקמה בידי אנשים שהיה להם חזון עתידני לטווח ארוך של חמישים ומאה שנה ומעבר לכך, אבל זו עובדה. נדמה שהיום אנחנו זקוקים לחזונות אלו ואולי יותר מאי פעם.

ספרו של פסיג פוקח עיניים ומרהיב במגוון האפשרויות שאותן הוא מתאר. הוא מעלה הנחה מעניינת שהמדינות והעמים שנוטים לשרוד לאורך זמן הם אלה האופטימיים יותר, שהרי אופטימיות מעצימה את הכוחות ואת האנרגיה הקבוצתית לעומת פסימיות שמטבע הדברים מרפה את הידיים. לתרבויות שלהן מנהיגים משכנעים בצפי לעתיד טוב, המצליחים לסחוף אחריהם את ההמונים, יש סיכוי לשרוד בתנאים נוחים יותר מאשר תרבויות פסימיסטיות שמנהיגיהן חוזים חורבן בלתי נמנע.

פסיג מודאג מרוח הנכאים שמכסה היום כל דיון על עתידה של ישראל, ובצדק, שהרי רוח נכאים כללית כזאת עלולה רק לקרב את התוצאה הרעה הצפויה מראש. משום כך הוא יוצא בספרו ברוח אופטימית, לא אופנתית, ולא רק בישראל אלא גם במערב כולו (באירופה וגם בארה"ב אפשר לשמוע דברים פסימיים על חורבנה

על המוות. פסיג קובע שתנועה כזאת תהיה אתגר אדיר לדתות הממסדיות, והוא צופה מאבקים ביניהן. על סמך ההיסטוריה הוא ככל הנראה צודק. הוא ממליץ לסינגולריסטים, שכן הסתם יקומו בעתיד גם בישראל, שלא להתעמת עם מוסדות הדת הרשמית משום שאלו דווקא יכולים לסייע בבוא עידן המשבר. הדיון אכן טוב ומקיף, אך פסיג נראה כלא מודע לחלוטין להתעצמות הגוברת בעולם של קבוצות החוזרות לאמונות פגאניות, וזהו חיסרון משמעותי בתחויות. זהו כיום תחום אמונה הצומח במהירות, שכן הסתם ישחק תפקיד חשוב בתרבויות אנושיות שונות בעשורים הקרובים, וייתכן שיתגלה כאתגר אדיר לתרבויות המונותאיסטיות השונות, במיוחד אם ילווה במסר אקולוגי.

בנוגע לחברה הישראלית, לדעת פסיג עלינו ליצור לעצמנו חזון מסוג חדש ולדמיין מגוון של אפשרויות אלטרנטיביות לעתידים שבהם היינו רוצים להאמין, ולחיות במציאות המיוחסת להם. רק מתוך אמונה עזה כזאת אולי נגיע אליהם או לכל הפחות נתקרב אליהם. הוא מצייץ בצער שבניגוד לתרבות היהודית שמקפידה תמיד להסתכל על הטווח הרחוק, התרבות הישראלית מעדיפה תמיד להסתכל על הטווח הקצר והמידי. הוא קורא לאמץ את התפיסה היהודית המביטה למרחוק.

ישראל אינה יכולה להמשיך לקיים את עצמה על סמך ברית גורל חלקית, כפי זו הקיימת כיום בין תושביה היהודים, שכן זאת לא תוכל להחזיק מעמד יותר מדור אחד או שניים. עליה לנסח לעצמה "ברית ייעוד" חדשה, בדומה למה שעשתה הקהילה האירופית החדשה שמצאה לעצמה מטרה שלקראתה היא חותרת. מדובר בייעוד חדש שחייב להיות ייחודי לעם היהודי, הן לעברו והן לחזונות על אודות עתיד המין האנושי. פסיג קובע שמעולם לא היה העם היהודי מוכן יותר לייעוד כזה מאשר כיום. לפי כל אמת מידה העם היושב בציון והעם בתפוצות נמצאים בעיצומו של תור זה. העם היהודי, טוען פסיג, צריך כנראה לעבור את צירי לידתו האחרונים לקראת ישות חדשה ואוטנטית יותר, בעלת זהות ברורה, שפה משלה ודרכי דת ותרבות ייחודיים לה. לידתה תהיה קשה אבל היא תופיע לבסוף.

לדעתו, יש ירידה בחברה הישראלית-יהודית, שהיא אכן ברורה לכל עין, אולם זוהי "ירידה לצורך עלייה", וללא ירידה זאת לא יהיה אפשר לעלות לרמות קיום חדשות וגבוהות יותר מאשר אי פעם. בין השאר מציע פסיג לחזור אל המסורת

היהודית כדי למצוא שיטות כלכליות עתידניות שיכולות להתגלות כיעילות מבחינה תרבותית. הוא נותן כדוגמה את עיקרון השוויון המחזורי של הסופר שרגא גפני, המציע חלוקה הוגנת התחלתית אחת לכמה שנים, המאפשרת לכל המשתתפים בה נקודת זינוק שווה בתחרות הכלכלית, החברתית והפוליטית – חלוקה המבוססת למעשה על עקרונות התורה. החברה הישראלית נכנסת לישורת האחרונה של המחזור הראשון שלה. אך טבעי הוא שהחששות הם רבים, שהרי מעולם לא היה לנו ניסיון דומה בעבר ואין לנו ביזכרון הקולקטיבי חוויות קרובות שמהן אנו יכולים לדלות משאבים רוחניים וחוכמת חיים. ישראל נכנסת לתקופת החורף הראשונה שלה. וכמו מחזור הטבע, אם רוצים ואם לאו, אם מוכנים ואם לאו, בסופו של דבר מגיע אביב חדש (עמ' 127).

מסקנתו הסופית של פסיג על החברה הישראלית מכוונת לחיפוש רמזים מהעבר וההווה של התרבות היהודית שמהם יוכל הדור הבא לרקוח ברית ייעוד, שכל או רוב היושבים בציון יוכלו להסכים לה. פסיג אינו מאמין שהדור הזה, האינדיבידואליסטי-חומרני כל כך, יוכל ליצור את ברית הייעוד הזאת, אבל אולי הדור הבא – שיש לקוות שיהיה חומרני פחות – יצליח בכך. הוא מאמין שייעודה של מדינת ישראל יכול להיות בבניית צומת דרכים שיאפשר אינטגרציה תרבותית קוגניטיבית ופוליטית בין תרבויות המזרח לבין המערב.

לסיכום, על אף שלטעמי הספר עוסק יתר על המידה בסקירתן של תיאוריות קיימות, על-פני הצעת רעיונות מקוריים ומפורטים, הרי הוא מאיר עיניים ומהנה. ובוודאי מן הראוי שהציבור הרחב יכיר את תחומה המרתק של העתידנות, החיונית לחיינו גם בהווה, כולל מגוון התיאוריות הקיימות לגבי תחומים שונים של העתיד. גם גישתו האופטימית של פסיג נראית בעיניי מאוד. גם כשהוא עוסק במלחמה העתידית הבלתי-נמנעת הוא סבור שיש סיכוי ויש עתיד, ואפילו אם ישראל תפסיד במלחמה הבאה הרי שהתבוסה לא תהיה מוחלטת ותוכל לפתוח סיכויים לעתיד שלאחר מכן. חברה בריאה היא אכן זאת ששומרת על אופטימיות בסיסית ונכונות להתנסות ברעיונות חדשים, תוך הקפדה של שמירה על חזון שינחה את דרכה. ■